

גלות וגאולה בספר "שפת אמת" לר' יהודה-ליב מגור

תקציר

הגלות בהגותו של בעל שפת אמת אינה מציגת מקום גאוגרפי מסוים, אלא מציאות מטפיזית. בעולמנו, הנשלט על-ידי חוקי הטבע – אין ניכרת ההשגחה העליונה. עולמנו, הפועל לפי חוקים קבועים – נעדר כל חידוש. הגם שיד ההשגחה האלוקית מפעילה אותו, היא מצויה בו בהעלם ובהסתר ואיננה ניכרת כלל. מחד גיסא, הגלות היא מקום העלמתו של כבוד שמים, אבל גם מקום גילוי. בגלות – נעדרת האמת והשקר שולט – דבר, המאפיל ומסתיר את כבוד שמים, אולם מאידך גיסא, ככל שתגדל ותתעצם חשכת הגלות – כן יגדל האור, שיבקע מתוך התגלותה.

מילות מפתח: גלות; גאולה; טבע; כבוד שמים; גילוי.

גלות וגאולה

ר' יהודה-אריה-ליב מגור, מחבר הספר "שפת אמת" על התורה, הוא דור שני לאדמו"רי גור, נצר לחסידות פולין, שמייסדה הוא ר' אלימלך מליז'נסק. ענייני גלות וגאולה תופסים מקום נכבד בהגותו של המחבר, ויש בהם תפיסה מקורית וחדשנית. במאמר זה נעשה ניסיון לאפיין את יחסי הגלות והגאולה ואת משמעותם של מושגים אלו במשנתו של מחבר הספר שפת אמת. לצורך הכתיבה – השתמשנו בספר **שפת אמת**, הוצאת פאר, תל-אביב (בלי ציון שנה).

הגלות בהגותו של בעל שפת אמת איננה בהכרח מקום גאוגרפי מסוים, אלא היא מציאות מטפיזית. בעולמנו, הנשלט על-ידי חוקי הטבע – אין ניכרת ההשגחה האלוקית. עולמנו, הפועל לפי חוקים קבועים – נעדר כל חידוש. הגם שיד ההשגחה האלוקית מפעילה אותו, היא מצויה בו בהעלם ובהסתר ואיננה ניכרת כלל. הגלות היא מקום היעלמו של כבוד שמים אבל גם מקום גילוי: מחד גיסא, בגלות – נעדרת האמת, והשקר מושל בכיפה – דבר, המאפיל ומסתיר את כבוד שמים: "כי עיקר הגלות מה שחיות אלוקות הוא בהסתר, ואינו יכול להתגלות מתוך הטבע"¹, אולם, מאידך גיסא, הגלות היא גם מקום, אשר בו אמור כבוד שמים להתגלות. ככל שתגדל ותתעצם חשכת הגלות – כן יגדל האור, שיבקע מתוך התגלותה. רעיון זה משווה לגלות מהות חיובית. כי אם הגלות היא מקום הסתרה והעלמה של המהות האלוקית, הרי הגאולה היא גילוייה של מהות אלוקית נסתרת זו: "ובעת הגלות נסתר כבוד שמו, והגאולה היא להיות זה

1. דרוש שמות וארא, עמ' 39.

נדוע ונתברר שכבוד שמו משגיח על הכול, ושהגלות רק הסתר וקליפה מבחוץ".²
 נדגיש, שהסתר והעלם אין משמעם הפקרת העולם, אלא השגחה מבוקרת, אם כי בהסתר:
 "שלא יעלה על הדעת ח"ו כי הגלות וכן בכל עת צרה לאדם שלא תבוא, הוא במקרה. וכאילו עזב
 ה' אותנו ח"ו. רק שִׁפְחַם הדביקות הולך עמנו בגלות".³

לאמתו של דבר, אין הבדל עקרוני בין הגלות לבין הגאולה, כיוון שהגאולה שרויה בכוח הגלות:
 "כי שורש הגלות הוא הגאולה, ואין קיום לגלות רק בכוח הגאולה, ונמצא, הגאולה חיות
 הגלות".⁴

את הרעיון הזה כבר ידע יוסף במצרים: מי שמבין, שהגלות היא מציאות מטפיזית שניתן
 לתקנה, הוא כבר מוכן לגאולה: "וזה הסימן גאולה שמסר להם יוסף, שכל מי שיראה ויבין שיש
 גם בגלות פקידה אף שהוא בהסתר, הוא מוכן לגאולה".⁵

הנוכחות האלוקית שרויה בכל, מצויה בכל ומחייה את הכול. בלשון מחבר שפת אמת קרויה
 נוכחות זו "הנקודה הפנימית", שהיא תמצית מהותו של האדם היהודי. עבודתו הדתית של
 היהודי קשורה בנאמנותו לנקודה פנימית זו שבלבו. המציאות האלוקית, השרויה בעולם
 ומפעילה אותו – עטויה במעטה של שכבה חיצונית, הקרויה בלשון המחבר "טבע". הטבע מציין
 פעילות על-פי חוקיות קבועה ועל-פי סדר קבוע – ללא שינויים וללא חידושים. אטימותו
 וסגירותו של הטבע כלפי האור האלוקי המחייה אותו – גורמות להתבדלותו ממקורו האלוקי
 ולהסתרת אורו. אל עולם זה נשלח עם ישראל – כדי לגלות את הנוכחות האלוקית המפעילה
 אותו ולחשוף את האור, הגנוז במעבה קיומו ולהוציאו מחביונו. הנקודה האלוקית טמונה כבר
 בטבע מכוח הבריאה; היא לא בתודעתנו בלבד, אלא בתוך שורש הקיום של כל נברא, אלא
 שעלינו להתעורר ולגלות נקודה זו.

כיוצא בזה – כך גם בתחומי הגלות והגאולה: גלות וגאולה אינם ניגודים, אלא שרויים ברצף של
 הדדיות. הגאולה היא החיות הפנימית של הגלות, המצויה בה בהסתר. גם כשיש גלות, קיימת
 הגאולה, אם כי בהיעלמות מן העין. גילוי הגאולה בתוך הגלות – תלוי בהסתכלותו של האדם.
 הגלות היא הריחוק וההתבדלות מהקב"ה; היא ביטול האחדות עם השורש האלוקי של כל דבר
 וההתנתקות ממנו.

לעומתה, הגאולה היא הדבקות בשורש האלוקי של הדברים: "והוא בחינת גאולה להתיר
 התלבשות הטבע, לברר הפנימיות, להעלותה ולדבקה בשורש".⁶

תפיסת הגלות של המחבר קשורה ביעודו ובתפקידו של עם ישראל בעולם: שליחותו של עם
 ישראל בעולם הזה היא לגלות את המציאות האלוקית, השרויה בתוך הטבע בהעלם, ולפרסמה
 בעולם. אולם לשם כך על עם ישראל לנדוד למקומות נידחים, היינו, לצאת לגלות פיזית, אל
 מקום החושך וההסתר, אשר בו לא ניכרת המציאות האלוקית כלל: "עיקר הגלות מה שחיות
 אלוקות הוא בהסתר ואינו יכול להתגלות מתוך הטבע".⁷

2. שמות שמות, עמ' 4.

3. שם, עמ' 7.

4. בראשית ויגש, עמ' 249.

5. שמות שמות, עמ' 7.

6. שמות בא, עמ' 60.

7. שמות וארא, עמ' 39.

לפיכך, ייעודו של עם ישראל בגלות הוא: "להסיר התלבשות הטבע, לברר הפנימיות, להעלותה ולדבקה בשורשי".⁸

הכוח לבטל את הגלות על-ידי חשיפת ההסתר האלוקי וגילוי – ניתן לעם ישראל: "ולכן נשתלחו נשמות בני-ישראל בגלות, שעל-ידי מאור הפנימי שבהם יכולין לגבור על החושך ולתקן הכל".⁹ נראה, שיסוד הגאולה הוא לדעת, שיש התחדשות בכל יום גם בתוך הטבע:

רק שיש נפלאות מגולים ויש נסתרים תוך הטבע. והמשכיל יתבונן כמו שבכל יום מחדש הקב"ה הטבע, כן מתגלין בכל יום גאולות בלבות בני-אדם עובדי השם יתברך. וכשיש הארת זאת ההתחדשות, אין גלות בעולם.¹⁰

כיוון שעם ישראל קיבל ייעוד ושליחות, ניתנו לו גם "כלים" לכך:

אחד מהם הוא עבודת ה' בשמחה:

כשבני-ישראל עובדין להשם יתברך בגלות בשמחה, אף על-פי שהם בחוסר כל, מזה יבוא הגאולה בעזה".¹¹ ולכן נכתב סיבת הגלות, לידע איך לתקן זה על-ידי ההיפוך, להתחזק בשמחת עבודת השם יתברך גם מתוך היסורין. ובאמת היה רצון המקום ב"ה וב"ש שנעבוד לפניו מתוך ה"רוב כל".¹¹

"כלי" אחר הוא השילוב בין השכנוע והביטחון, שהכול מהשם יתברך, עם תורה ועבודת ה':

כי כל הגלויות הם כמו חלומות ודמיונות כנודע, שאם היה ברור הביטחון בהשם יתברך, שהכל ממנו בא, היה נגלה הטוב בכל דבר. ועל-ידי הפה שהוא כוחן של ישראל בתורה ועבודה, יכולין לבטל אלה הדמיונות והרהורים שמהם באים חלומות שוא.¹²

כללו של דבר, אם הגלות היא ריחוק והתבדלות, הרי שהגאולה היא היפוכה: החיבור אל השורש האלוקי של המציאות:

דהנה זה היה עיקר הגאולה, להיות נמשכים אחר מעשה אבותיהם, אך שנתערבו בגוים. ולכן נפרד הדביקות אל השורש. והיה זה הגאולה להיות נעשין אגודה אחת ולהיות נבדלין מהתערובות.¹³

מתוך הדברים הללו עולה, שהגאולה אינה היפוכה וניגודה של הגלות. בדרך כלל מקובלת על הוגים שונים הדעה, שהגאולה תצמח מתוך שלילת הגלות. לא כן בהגותו של בעל שפת אמת, שאיננו מדבר על חורבנה של הגלות, אלא על הארתה במקומה ועל הפצת אור הגאולה והתפשטותו בתוך מרחבי הגלות ומעמיקה.¹⁴

8. שמות בא, עמ' 60.

9. שמות שמות, עמ' 12.

10. בראשית ויחי, עמ' 271.

11. דברים כי תבוא, עמ' 106.

12. בראשית מקץ, עמ' 186.

13. שמות בא, עמ' 60.

14. לנושא זה – ראו י' יעקבסון, 'גלות וגאולה בחסידות גור', דעת, 2-3 [תשל"ה-תשל"ט], עמ' 175-215.

הרע איננו מציאות אונטולוגית. רק הטוב הוא יצירה אלוהית, והרע הוא הסתרו, ולכן ברור, שיש לו קץ וסוף, כי כל מה שאיננו אלא הסתר בלבד, אי-אפשר לומר עליו שהוא קיים. המחבר מטעים, שלו היו יודעים זאת, לא הייתה הגלות מתרחשת:

כי שורש הגלות הוא הגאולה... כי באמת אין רע יורד משמים, וימי הרעה נעשים רק על-די חסרון המקבלים שנהפך להם לרע, והוא רק הסתר. ולכן יש לו סוף וקץ, כי השקר אין לו רגלים וקיום. ואם היו יודעין זה האמת, לא היה שולט בהם הגלות.¹⁵

לתוך מציאות זו נכנס האדם עם יכולת-הבחירה שלו ועם היכולת לתקן. המציאות מתרחשת לפי מה שמתייחסים אליה ומפרשים אותה. המאבק בין גלות לגאולה – קשור לאדם וליכולתו להכריע במאבק זה, לאיזה צד שיבחר.

ייעוד עם ישראל בגלות – העלאת ניצוצות

נושא העלאת ניצוצות קדושים, הרווח בקבלה ובחסידות – הורנו ולידתו ברעיון ה"שבירה" הלוריאני, שלפיו, אירע משבר בבריאה המחודשת. "שבר" זה הקיף את כל הבריאה כולה, לרבות – ההווה האלוהית. ה"כלים", שלא היו מסוגלים להכיל את עצמת האור האלוהי ששפע בהם – נשברו, ובשל כך נעקרו ניצוצות אלוהיים וגלו ממקומם אל מחוץ למקומם. ניצוצות אלוהיים, שהם יסוד החיות של כל דבר ודבר – נפלו לעולם הרע והטומאה, שאין לו קיום משלו, והוא יונק את חיותו מהחיות האלוהית. כשנברא אדם הראשון, הוא החל בתיקון ה"שבירה" הקוסמית, אולם לא סיים אותו, עד שחטא בערב-שבת בין-השמשות. חטא זה הוסיף "שבירה" נוספת, ובעקבותיו ירדו "ניצוצות אלוהיים" למעמקי הטומאה והקליפה. מכאן ואילך, הוטלה משימת התיקון על עם ישראל, הצריך לפעול למען גילוי הניצוצות הנופלים ולהשיבם אל שורשם. בהשבת הניצוצות הקדושים למקורם האלוהי – יש כדי לחלצם משַׁבְּיָם בתחום הסטרא אחרא, הרע ותחום ממשלתו, אשר יונקים מהם את לשדם.¹⁶

כבר גלות מצרים נתפסת כמקום, שגלו אליו בני-ישראל – כדי להעלות משם ניצוצות קדושים, ששקעו במעמקי הטומאה. המצרים שהבינו זאת – העבידו אותם בפרך כדי למנוע מהם מילוי ייעוד זה:

כי הנה חכמים הגידו כי גלות מצרים וכל הגלויות הם להעלות ניצוצי קדושה שבכל המקומות... ובדאי גם המצרים – אותם החכמים שהיו בהם, הבינו זאת, ולכן רצו לענות את בני-ישראל בעבודת הפרך שלא יהיה להם כח להוציא בלעם מפיהם.¹⁷

ולא רק גלות מצרים, אלא כל הגלויות לדורותיהם נועדו לכך: "שכל הדי' גלויות הוא כדי להוציא הניצוצי קדושה שמעורבין בסטרא אחרא, ועל-ידי הגלות מתבררין ועולין".¹⁸ וכן "כי בני-ישראל

15. בראשית ויחי, עמ' 267.

16. לנושא זה – ראו עוד י' תשבי, תורת הרע והקליפה בקבלת האר"י, ירושלים תש"ך, עמ' צא-קמב; ג' שלום, פרקי יסוד בהבנת הקבלה וסמליה, תרגם י' בן-שלמה, ירושלים תשמ"א, עמ' 105-107; מ' פייקאז, "הנקודה הפנימית" אצל אדמו"רי גור ואלכסנדר כבבואה לכושר הסתגלותם לתמורות העתים, י' דן וי' הקר (עורכים), מחקרים בקבלה, בפילוסופיה יהודית ובספרות המוסר וההגות, מוגשים לישעיהו תשבי, ירושלים תשמ"ו, עמ' 617-660; ר' שץ-אופנהיימר, החסידות כמיסטיקה³, ירושלים תשמ"ח, עמ' 168-177.

17. שמות שמות, עמ' 9.

18. שמות יתרו, עמ' 12.

נבראו לתקן כל העולם ולקרב הכל תחת כנפי השכינה... כי כל הגלויות וצרות שבני-ישראל נכנסין לשם כדי לקרב הניצוצי קדושה שנתפזרו בין העמים".¹⁹

מוטעם, שבירור הניצוצות – מתאפשר כתוצאה מסבל הגלות: "והוא הגלות לברר התערובות ולהוציא הניצוצי קדושה שמעורב. ועל-ידי קישוי הגלות והיסורין והבכיות, מתבררין הניצוצות".²⁰

בחטא העגל [שמות לב 12] ובחטא המרגלים [במדבר יד 13-16], מבקש משה מה' לחוס על עם ישראל – בנימוק, שפגיעה בהם תגרום לחילול-השם. גם הנביא יחזקאל [כ 22] מטעים, כי בארץ מצרים רצה הקב"ה לכלות את בני-ישראל, אולם נמנע מכך מחשש לחילול שמו. גם בגלות – סבור המחבר – יש חשש לחילול-השם, כאשר הגויים יגידו "ידינו רמה". הניצוצות הקדושים, המצויים שם בהסתר, הם הגורמים לכך, ועל עם ישראל להוציאם משם:

כי כל גלות הוא להוציא ניצוצות קדושות שנתערבו בהם... רק בגלות הניצוצות קדושים נסתרים, ומתגאין הרשעים לומר ידינו רמה. וכאשר בני-ישראל זוכין לגאולה, מוציאין אותן ההארות שעל זה נשלחו בגלות להוציא טוב הגנוז שם.²¹

העלאת ניצוצות איננה מתבצעת בשלט רחוק. לשם כך יש להרחיק נדוד אל מחוזות הרע והקליפה, אולם המחבר מלמד, שאם זוכים, יכולים להוציא ניצוצות קדושים בכוח התורה, גם ללא יציאה לגלות:

כבר כתבתי... כי בני-ישראל נבראו להוציא הניצוצות קדושות מכל העולם, וכשזוכין – יכולין להוציאם בכח התורה. ואם לאו – צריך להיות על-ידי פיזור הגלות.²²

המחבר מתאר את העלאת הניצוצות הקדושים – כשאיבת מים בדלי:

והענין הוא כי כל ירידת בני-ישראל הוא צורך עליה. וכל הגלות הוא להעלות הניצוצי קדושה שנתפזרו באלה המקומות... והוא ממש כמו הדלי שיוּרד לעומק הבור ומעלה המים. לכן הוריד הקב"ה נשמות בני-ישראל להיות דולה מים מבורות עמוקים. ולכן כשיוצאין מכל מלכויות ומתעלין הניצוצות קדושים משם, יש התחדשות ושמחה רבה.²³

אמת ואמונה

לעם ישראל יש שליחות בעולם – לגלות מתוך חשכת הגלות ומסתריה את האלוקות הנסתרת החבויה בעולם. ייעוד זה שהוא ייעוד של גאולה – קשור בשני מושגים: אמת ואמונה. האמת היא מושג מוחלט, ברור ומוכח, אולם היא חבויה ונסתרת, והיא תתגלה ותיחשף לעיני-כל בעת הגאולה, כאשר ייוודע לכל, שבכל זמן ובכל מקום מצויה האלוקות ומקיימת את העולם:

19. שמות יתרו, עמ' 107.

20. שמות בשלה, עמ' 80.

21. שמות בא, עמ' 55.

22. במדבר שבועות, עמ' 49.

23. דרושים להנוכה, עמ' 230.

על-ידי מידת האמת יכולין לקבל חיות בגלות גם כן. כי הסתר הגלות הוא בשקר. כי באמת מלכותו יתברך בכל משלה, ולכן על-ידי מידת האמת מתעורר הגאולה.²⁴

אולם עד אז ארוכה הדרך, ואת מקום האמת הגלויה והברורה – תופסת האמונה:

והכל תלוי באמונת ישראל. וכשיש אמונה כראוי, כמעט אין גלות. כי באמת בכל מקום יש השגחת השם יתברך ורצונו בלבד. רק בגלות אין ניכר האמת וצריכין להשיג האמת על-ידי אמונה.²⁵

בעוד שהאמת היא ידיעה והשקפה ברורה ונטולת כל ספקות, האמונה היא הדרך להגיע לכך. מטבעה היא כרוכה בחיפוש-דרך, בספקות ובהתלבטויות. היא מבטאת את התלבטותו של המאמין לפלס לעצמו נתיב בתוך העולם הסגור והאטום, כדי לחשוף את אור האמת הטמון בו. לכן האמונה קשורה בדבקות בה':

ולזה צריכין בחינת אמונה להיות אמונה קבוע בלב איש שהכל חיות השם יתברך. ופירוש אמונה הוא הדביקות בשורש וחיות השם יתברך... שכל הגאולה תלוי בבחינת אמונה.²⁶

וכן "שפי" אמונה להיות נמשך אחר השורש מקום האחדות, אף שהוא במקום הפירוד...".²⁷ האמונה היא האמת בהסתרה. היא אמת שעדיין לא נתגלתה. כי האמת המתגלית שוב איננה זקוקה לאמונה. אמונה היא פעולה של דבקות. לאמונה יש השפעה חיובית, כאשר היא חווייתית, ואילו כאשר היא עוברת דרך מסנני השכל, נוצרים בה ספקות.

המחבר מעמידנו על דרכים למלא את האמונה בתכנים ולחזקה. ראשית, הוא מלמד, שהאמונה היא מושג הקשור בגלות, שכן שניהם מבטאים מצב של הסתר, העלם וחשכה. עם זאת, בשורת עידוד יש בפיו, שהאמונה בהשגחה העליונה היא יסוד קבוע בנפש עם ישראל:

ולכן בני-ישראל נקראו בני חורין, הגם שהם בגלות, אבל האמונה קבועה בהם שהכל בהשגחה עליונה.²⁸

המחבר מעמידנו גם על תוכני האמונה, שהעיקר בהם הוא בריאת-העולם והשגחה עליו על-ידי ה':

כי מקודם צריך להיות האמונה להאמין כי חיות הכל מהשם יתברך. וכפי בירור האמונה בלב האדם, כן נעשה באמת, ומתגלה חיות הפנימיות שבכל דבר.²⁹

היינו, ככל שהאדם מבסס את האמונה בלבו פנימה, כך מתגלה האמת המוחלטת, ומתגלה החיות האלוקית שבכל דבר בעולם, אולם עדיין נותרה הבעיה הקשה, כיצד מגיעים לאמונה.

24. בראשית ויגש, עמ' 254.

25. שמות שמות, עמ' 5-6.

26. שם, עמ' 3.

27. שמות פקודי, עמ' 231. וראו עוד י' יעקבסון, 'אמת ואמונה בחסידות גור', י' דן ומ' הקר (עורכים), **מחקרים בקבלה, בפילוסופיה יהודית ובספרות המוסר וההגות, מוגשים לישעיה תשבי**, ירושלים תשמ"ו, עמ' 593-616.

28. בראשית נח, עמ' 37.

29. שמות תרומה, עמ' 135.

המלבי"ם³⁰ מבאר, שיש אמונות שהקב"ה טבע בנפש האדם :

...וה' נטע בשכל האדם ידיעות נשתלו לו מלידה ומבטן ואשר תביא הנפש אתה ממקור מחצבתה, שיש אלוך נמצא ושהוא אחד... עד שמי שיביט בעין השכל בבתי נפשו, ימצא דעות אלה טבועות בנפש כל אדם ומושרשות בנפשות...

דומה, כי זוהי גם דרכו של בעל שפת אמת, המציין, שלבני-אדם ניתנה היכולת להבין, שמציאות ה' שרויה בכל מקום בעולם :

וכמו כן יכולין להבין כי כבוד מלכותו יתברך הוא בכל מקום אף שאינו נגלה. וזה האמונה של כל איש ישראל בה' אחד. פי' אחד, שאין דבר רק השם יתברך בעצמו הוא הכל, ואף שאין יכולין להשיג את זה כראוי, צריכין להאמין בזה. ועל-ידי אמונה באין אל האמת.³¹

גם הדבקות בה' וההקפדה על אות ברית קודש הן דרכים בדוקות להגיע לאמונה :

כי זה פירוש אמונה, להתדבק הכל אל שורש החיות ורמ"ח ושס"ה מתקנים האיברים והגידיים שיאיר על-ידיהם הארת הנשמה בגוף. ועיקר הכל בכח אות ברית קודש שניתן לבני-ישראל מעין חתום. ובהסרת הערלה, כי הערלה היא מקום שאין החיות מהנשמה יכול להאיר שם.³²

המחבר מעמידנו על היחס בין אמונה לאמת, ומתי הופכת האמונה לאמת. האמונה בהשגחה האלוקית הקיימת בעולם – מביאה אל השגת האמת :

והפירוש שעל-ידי זה יכול כל אדם לתקן עצמו אף בעת ההסתר על-ידי האמונה שהשם יתברך משגיח בכל... ועל-ידי שמבטל עצמו לנקודה חיות מהשם יתברך ורוצה להכיר את האמת, מתגלה לו.³³

כפיית רצון האדם ושעבודו לרצון ה' היא הדרך לאמונה :

שהחיצוניות אינה אמת רק הסתר. ולפי הרצון שבאדם, באמת בכל דבר להיות נעשה רצון המקום ב"ה בלבד. כמו כן נתגלה לו האמת. ואדרבה, בכל מקום שיש יותר הסתר, שמה נגזר דבר פנימי כנודע.³⁴

חשיבה זו היא חשיבה מאתגרת, שכן ככל שהחשכה רבה יותר וההסתר עמוק יותר – כן הוא נושא בחובו אמת פנימית עצמתית יותר, ולהפך: "לפי כח האמונה שמאמינים בו, כן הוא סועד ומשפיע הברכה לכל הימים".³⁵ אמור מעתה, האמונה היא מצב של חוסר ודאות, של ספקות ואי-בהירות. זהו בדיוק מצב הגלות, שהיא מציאות של הסתר, העלם וחוסר-בהירות. לפיכך, בגלות יש צורך באמונה, המאפשרת להחזיק מעמד במצב של חשכה והסתר-פנים. בעת הגאולה, כאשר

30. בפירושו לעשרת הדברות בשמות כ 2, ד"ה אנכי ה' אלוקיך".

31. בראשית ויגש, עמ' 247.

32. בראשית תולדות, עמ' 119.

33. בראשית ויגש, עמ' 247.

34. בראשית ויחי, עמ' 266.

35. בראשית וירא, עמ' 73.

יוסר החושך המכסה ארץ, ומציאות ה' תתגלה לעין-כל, והכול יכירו בכך שהקב"ה ברא את עולמו ומחיה אותו בהתמדה, הרי בכך ייווכחו כולם באמת האלוקית הברורה והבהירה.

מעמדה של ארץ ישראל בהגות "שפת אמת"

הקב"ה ברא עולם אטום וסגור, אשר מציאותו אינה ניכרת בו כלל, אולם הבורא קרע פתחים לתוך עולמו, ודרכם חודרים הקדושה והאור האלוקי לתוך העולם. השבת היא פתח, שקרע הקב"ה לעולם בממד הזמן.³⁶

אם עם ישראל ירחיב פתח זה ויחיל את האור האלוקי על כל ימות השבוע, הרי כל שבעת ימי השבוע יהיו יום שכולו שבת.

ארץ ישראל במשנתו של ר' אריה-ליב מגור, היא פתח, שקרע הקב"ה לעולמו במרחב הפיזי. באותה מידה, אם עם ישראל ישכיל להרחיב את קדושת ארץ ישראל על כל העולם, הרי העולם כולו יהפוך להיות קדוש בקדושת ארץ ישראל. התגלות גאולה משיחית לאומית בארץ ישראל – נעדרת לחלוטין ממשנתו של המחבר. אין בדרושי שפת אמת שום דיון בארץ ישראל, הנגאלת משממונה ומתמלאת בהמוני בני-ישראל, השבים אליה מגלותם. ארץ ישראל היא מושג, שמשמעו: האפשרות לחיות חיים רוחניים בכל מקום בעולם, ולא דווקא בגבולות ארץ ישראל הגאוגרפית. ארץ ישראל היא כל מקום עלי-אדמות, שאפשר לפתח בו חיי קדושה. מבחינה זו – גם בארץ ישראל אפשר לחיות חיי גלות, אם אין מפתחים בה חיי קדושה כראוי. לעתיד לבוא תתפשט קדושת ארץ ישראל על כל העולם. אולם התפשטות זו תלויה בעם ישראל. היא תתרחש כאשר עם ישראל, ובעקבותיו האנושות כולה – ירחיבו את פתח הקדושה של ארץ ישראל באופן שיתפשט בכל העולם.

הבריאה כוללת שלושה יסודות: עולם, שְׁנָה, נפש:

ויכלול כל הבריאה: עולם שנה נפש. ובחירת העולם היינו המקום – ארץ ישראל שהוא פנימיות העולם. ובחירת המועדים הם בחירת הזמן – שנה. ובחירת בני-ישראל הוא פנימיות הנפשות, לכן בזמנים המובחרים יראו המובחרים במקום הנבחר לפניו יתברך. והנפש מחבר הזמנים למקום.³⁷

העולם הוא הבריאה כולה במרחב הפיזי, וארץ ישראל היא הנקודה הפנימית שלו. השנה היא הבריאה במרחב הזמן, ונפש האדם מקשרת בין כל הללו.

ארץ ישראל היא המקום המעולה והמיוחד, היכול להכיל את איכותו על העולם כולו:

הענין הוא כמו שנאמר בכמה מקומות, כי ארץ ישראל הוא המקום הכולל כל המקומות... והוא בחינת אבן שתיה שמשם הושתת העולם, ולכן חל עליו שמו יתברך, והוא כלי מחזיק ברכה בעולם ונקרא שלום.³⁸

המחבר מעמידנו על שלושת היסודות: השבת, ארץ ישראל ועם ישראל, אשר כל אחד מהם נושא

36. וראו במאמרי: 'י נבו, 'הטבע, השבת וישראל יוחסי-הגומלין שביניהם בספר "שפת אמת"', שאנן, כ (תשע"ה), עמ' 142-127.

37. דרושי פסח, עמ' 55.

38. בראשית לך לך, עמ' 51.

בחוּבו סגולה מיוחדת:

יש מקום מיוחד שורש כל העולם, ויש זמן מיוחד כולל ויש נפשות מיוחדים, בני-ישראל, שכוללן כל הנפשות.³⁹

המקום המיוחד הוא ארץ ישראל; הזמן המיוחד היא השבת, והנפש המיוחדת היא נפש איש ישראל. הללו מתוארים בהגותו של המחבר כנקודות-החיות הפנימית של מרחב המקום, הזמן והאנושות. השבת וארץ ישראל נושאים בחובם את הקדושה בכוח, כיוון שרק עם ישראל יכול להוציאה לפועל. אם עם ישראל יחיל את הקדושה על מרחב הזמן והמקום, הרי יוציא קדושה זו אל הפועל, והקדושה תתפשט על כל העולם לאורך כל הזמן:

אכן כמו שנתגלה הארה וקדושה בארץ ישראל בבוא בני-ישראל לשם, כמו כן ירדה הארה וקדושה לנפשות בני-ישראל בבואם לארץ ישראל, כמה דאיתא בשבת קודש יורדת נשמה יתירה. והיינו, שאין כל הזמנים מוכנים להתגלות הנשמה כמו בשבת קודש, כמו כן אין כל המקומות ראויים להתגלות הנשמה, ולכן בארץ ישראל ירדה להם רוח חדש.⁴⁰

תיקון זה יכול לבוא לידי ביטוי בכך, שעם ישראל יפעל לקשר ולחבר יסודות אלו בשורשם. היינו, לגרום לחיבור ולדיבוק ארץ ישראל והשבת בשורשם ובמקורם האלוקי:

עיקר בחינת השבת לשוב כל דבר לשורשו... שמשיב הנפשות אל השורש. לכן בכח בני-ישראל לעשות השבת בנפש ובארץ. וכמו שנבחרו בני-ישראל ונתן לנו השבת שהוא עדות שיש לבני-ישראל דביקות בשורש העליון... כן השמיטה בארץ עדות שארץ ישראל נבחרת להיות לה דביקות בשורש העליון.⁴¹

כוונת הדברים היא, שהמושג שבת בהגותו של בעל שפת אמת – מציין פתח של קדושה, שהקב"ה פתח לעולמו במרחב הזמן, ואילו ארץ ישראל, שהיא מושג של קדושה, שהקב"ה פתח במרחב המקום. האדם, המרחיב מושגי קדושה אלה – מעלה אותם בכך למקורם האלוקי.

עיון משווה

הגלות במשנתו של בעל שפת אמת איננה מקום גאוגרפי מסוים, אלא מציאות מטפיזית. בעולמו, הנשלט על-ידי חוקי הטבע – אין ניכרות השגחת הבורא והנהגתו. התערבותו בקיום העולם איננה מורגשת כלל בעולם, הפועל לפי חוקים קבועים. הגלות היא מציאות, אשר בה אין כבוד ה' גלוי, ויד ה' המכוונת פועלת בהסתר ובהיחבא. המודעות לקיומה של יד ה' בעולם – נעדרת. גילוייה בידי האדם והפצתה בעולם היא הגאולה. לפי זה, אין בספר שפת אמת עיון ודיון בגאולה הלאומית המשיחית של עם ישראל ובשיבתו לארצו. דומה, כי דרך חשיבה זו היא יחידאית. לשם כך ננסה לעיין בנושא הגאולה אצל כותבים חסידיים, שקדמו לבעל שפת אמת. שאלה, שנידונה בהרחבה בבית מדרשם של חוקרים, היא האם החסידות בראשית דרכה נחשבה

39. שמות בשלח, עמ' 79.

40. במדבר מסעי, עמ' 197.

41. ויקרא בהר, עמ' 201.

לתנועה משיחית גאולתית או לא.

לדעת ג' שלום,⁴² לאחר משבר השבתאות – הסיטה החסידות את מרכז-הכובד הרעיוני מן המישור הכלל-לאומי – אל האדם הבודד; מן הגאולה המשיחית הכלל-לאומית – אל גאולת הפרט. האידאל של תיקון גאולתי משיחי, פינה את מקומו – לאידאל הדבקות של היחיד באלוקיו. החסידות נטרלה את רעיון המשיח הגואל הלאומי האסכטולוגי.⁴³

נקודת-המוצא לעיון בשאלה זו, היא איגרת עליית-הנשמה ששלח הבעש"ט לגיסו, ר' גרשון מקוטוב, שבארץ ישראל. האיגרת, שלא הגיעה ליעדה – נדפסה בספרו של ר' יעקב-יוסף מפולנאה.⁴⁴ היא מספרת על עליית-נשמה, שעשה הבעש"ט בראש-השנה תק"ז [1747].

הבעש"ט, שהגיע להיכלו של משיח – שאלו "אימת אתי מר", ונענה:

בעת שיתפרסם לימודך ויתגלה בעולם ויפוצו מעינותיך חוצה, מה שלימדתי אותך והשגת. ויכלו גם המה לעשות יחודים ועליות כמודך. ואז יכלו כל הקליפות ויהיה עת רצון וישועה.

חוקרים נתנו דעתם על משמעותה של האיגרת, שאפשר להבינה בשני אופנים: מחד גיסא, ביאת המשיח קרובה, שכן נאמר באיגרת:

אך ממה שלמדתי בהיותי שם, שלושה דברים סגולות ושלווה שמות הקדושים והם בנקל ללמוד ולפרש. ונתקרב דעתי וחשבתי, אפשר שעל-ידי זה יוכלו גם אנשי גילי לבוא למדרגה ובחינה כמותי, דהיינו, בהיותם יכולים לעלות וילמדו וישגו כמו אני.

לפי דברים אלו, הבעש"ט עצמו מעיד על האפשרות שהגאולה קרובה, אולם, מאידך גיסא, באיגרת נאמר עוד: "ולא ניתנה רשות כל ימי לגלות זאת, ובקשתי עבורך ללמד אותך ולא הורשיתי כלל". כלומר, אם לבעש"ט אסור לגלות את הדרך לקירוב לגאולה, איך יוכל להפיצה בין בני דורו? משמע, הגאולה כלל איננה קרובה.

סיפור אחר בשם הבעש"ט, מובא בספר שבחי הבעש"ט:

ושמעתי מהרב דקהילתנו, מר' גדליה ז"ל, שכמה פעמים חשק הרב לנסוע לארץ הקודש, והרב הבעש"ט אמר שלא יסע. ואמר לו, סימן זה יהיה בידך, כל פעם שנפל לך חשק לארץ הקודש, תדע נאמנה שיש דינים על העיר ר"ל, והשטן מטריד אותך כדי שלא תתפלל עבור העיר. על-כן כשיפול לך חשק לארץ הקודש, התפלל בעד העיר.⁴⁵

מסיפור זה אפשר ללמוד, שהפעילות המשיחית לאומית בחסידות – נתעממה, ובמקומה הושקע מאמץ בגאולה האישית והקהילתית.

למעשה, העיסוק בגאולה הלאומית המשיחית בספרות החסידית הוא מועט, אולם אין התעלמות ממנו, והשאיפה לביאת המשיח, הגואל הלאומי – נזכרת, אם כי לא הרבה. בספרו של ר' מנחם-נחום מטשרנוביל⁴⁶ – מצויות שמונה אזכרות של הגאולה המשיחית, ומתוכן נביא כאן שלוש

42. ג' שלום, 'החסידות – השלב האחרון', א' רובינשטיין (עורך), **פרקים בתורת החסידות ובתולדותיה**, ירושלים תשל"ח, עמ' 34.

43. הנושא רחב מכדי להאריך בו כאן. לדעות נוספות במחקר החסידות בנושא זה. ראו בספרי: י' נבו, **הגות בחסידות**, ירושלים תשע"ג, עמ' 180-186 ובביבליוגרפיה הנרחבת שם.

44. יעקב-יוסף מפולנאה, **ספר בן פורת יוסף**, קארעץ תקמ"א, דף ק ע"א.

45. **שבחי הבעש"ט**, מהדורת ש"א הורודצקי, ברלין תרפ"ב, עמ' ל.

46. מנחם-נחום מטשרנוביל, **מאור עינים: על התורה**, ירושלים תשנ"ט.

דוגמאות:

וזה ענין ההתאבקות שכתוב בתורה הקדושה "ויאבק איש עמו" [בראשית לב 25], שהוא עבור בניו, הדורות הבאים עד ביאת משיח צדקנו במהרה בימינו.⁴⁷

המחבר אף דורש מאיש ישראל להכין את עצמו לביאת המשיח:

על-כן צריך כל אחד מישראל להכין חלק בחינת משיח השייך לחלק נשמתו, עד שיתוקן ותכונן כל הקומה ויהיה יחוד כללי בתמידות במהרה בימינו.⁴⁸

וכן

וזה כל עיקר עבודתינו לתקן ולגמור חלק המשיח השייך לכל אחד כאמור... וכשיגמר התיקון הקומה בשלימות, יהיה הוא צדיק יסוד עולם בשלימות גמור וצנור גדול וישר לקבל שפע וחיות, שלכך בביאת משיחנו ירבו הטובות והדעה בעולם.⁴⁹

יושם לב לכך שאמנם ההטעמה היא על עבודתו האישית של האדם להביא לגאולתו האישית, אולם מודגש, שגאולה אישית זו היא תנאי לגאולה הלאומית.⁵⁰

דוגמאות רבות לאזכור הגאולה וביאת המשיח – אפשר למצוא בספרו של ר' זאב מזייטומיר.⁵¹ מתוך ארבעה עשר אזכורים של נושא הגאולה המשיחית – נציין כאן שלושה:

וכן נוהג הענין מתחילת הבריאה עד ביאת משיחנו במהרה בימינו, הכל תולה בכשרון פרטי מעשיהם של ישראל לערך מעשיהם, כמוהו גורמים הורדת השפע, או למקום הראוי או בקלקול דרכים הטובים חס ושלום לחיצונים.⁵²

וכן "כי האבות הם סימן לבנים וכל פרטי מעשיהם הכתובים בתורה נוקב והולך עד ביאת הגואל במהרה בימינו".⁵³ וכן "כי נודע אשר גאולת מצרים היתה פתח הגאולה ונוקב והולך עד גאולה אחרונה העיקרית".⁵⁴

לדברי י' תשבי:⁵⁵ "ספר אור המאיר" הוא תיקוני משיחי מתחילתו ועד סופו... השאיפה להחשת הקץ זועקת מכל פרשה וכמעט מכל דרוש..."

על-פי האמור לעיל, נראה, כי אף-על-פי שהכותבים החסידיים הראשונים לא הרחיבו את העיסוק בגאולה לאומית משיחית; היא נמצאת אצלם בתודעה, ועולה ופורצת מדי פעם בפעם.

לא כך הדבר בספר שפת אמת, אשר בו אין מקום כלל לגאולה לאומית משיחית בכל דרושי

47. שם, עמ' פו.

48. שם, עמ' רד.

49. שם, עמ' קלא.

50. דוגמאות נוספות לכך, ראו בספרי: נבו (לעיל הערה 43), עמ' 76-77.

51. זאב-וולף מזייטומיר, **אור המאיר השלם**, ירושלים תש"ס.

52. שם ח"א, עמ' ד.

53. שם ח"א, עמ' מט.

54. שם ח"א, עמ' רכב. דוגמאות נוספות ראו בספרי: נבו (לעיל הערה 43), עמ' 31-34.

55. י' תשבי, 'הרעיון המשיחי והמגמות המשיחיות בצמיחת החסידות', **ציון**, לב (תשכ"ז), עמ' 41-45.

הספר. נראה, כי ההשוואה בין גישת ר' אריה-ליב מגור בנושא הגאולה לגישותיהם של כותבים חסידיים אחרים – עומדת בעינה גם בנושא מעמדה של ארץ ישראל.

"ארץ ישראל" בהגותו של בעל שפת אמת – איננה זהה עם ארץ ישראל בגבולותיה הגאוגרפיים: "ארץ ישראל" היא מושג, שמבטא מהות של קדושה במרחב הגאוגרפי, אבל לאו דווקא במקום מסוים כלשהו. אין ארץ ישראל משמשת בהגותו של המחבר כמקום, אשר אליו מתקבצות הגלויות, ובה מתגשמים ייעודים לאומיים. אם חיים בארץ ישראל חיים שאינם חיי קדושה, הרי ארץ ישראל עצמה הופכת להיות לגלות.

לגישה זו לא נמצאו מהלכים בספרות החסידית, ולשם כך נעיין בכמה דוגמאות:

בהגותו של ר' יעקב-יוסף מפולנאה, תלמיד-חבר של הבעש"ט – אפשר למצוא מעט מזעיר מגישתו של בעל שפת אמת לארץ ישראל, אבל רק לכאורה. ר' יעקב-יוסף מצטט מדברי חז"ל: "כל הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו אלוך וכל הדר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו אלוך."⁵⁶ על דברים אלו כותב ר' יעקב-יוסף מפולנאה:

כי במקום שאדם חושב במחשבה, שם הוא כולו. והנה אם הוא דר בחוץ לארץ וחושק וחושב תמיד לארץ ישראל, אז דומה כמי שאין לו אלוך וכו', אבל באמת יש לו, כי מחשבתו תמיד לארץ ישראל. מה שאין כן כשהוא בארץ ישראל ועושה מעמד ומצב פרנסתו בחוץ לארץ, אז מחשבתו תמיד בחוץ לארץ, להביא משם טרף לביתו. אז דומה כמי שיש לו, אבל באמת אין לו, כי מחשבתו בחוץ לארץ.⁵⁷

למרות הדמיון בין הכותבים – אין גישת ר' יעקב-יוסף תואמת את גישתו של בעל שפת אמת: נכון, שבדברי ר' יעקב-יוסף ארץ ישראל מקבלת כיוון רוחני יותר מאשר גאוגרפי, אולם המושג ארץ ישראל נשאר כמות שהוא, אותה ארץ בגבולותיה הגאוגרפיים.

לעומתו, בהגותו של בעל שפת אמת – ארץ ישראל איננה מושג גאוגרפי כלל. בדבריו של ר' יעקב-יוסף מוזכר מי שגר בארץ ישראל או מחוצה לה. ההתייחסות לארץ ישראל היא לאותה ארץ קונקרטית במקומה הגאוגרפי – מה שאין כן בהגותו של ר' אריה-ליב מגור.

אנו מוצאים, שר' שניאור-זלמן מלאדי, בעל התניא, מדבר על ארץ ישראל ממשית: "גם עכשו אפשר להשיג השגות עליונות בארץ ישראל יותר מפילו ממה שהשיגו צדיקים כמותם בזמן הבית".⁵⁸ הכותב קורא לחסידים "לעורר את האהבה הישנה וחיבת ארץ הקודש להיות בוערת כרשפי אש מקרב איש ולב עמוק...".⁵⁹

מצוות ישוב ארץ ישראל לפי ר' שניאור-זלמן מלאדי, היא "מצוה רבה ועצומה השקולה כנגד כל המצוות", ומי שאיננו יכול לעלות אליה, חייב לתמוך ביושביה, כי "פעולתה וסגולתה להמשיך חיים עליונים מחיי אינסוף ב"ה לארץ החיים... ובאיתערותא להחיות רוח שפלים תבוא איתערותא דלעילא. ובפרט בהתנדב עם להחיות יושבי ארץ החיים ממש".

המחבר מטעים את החיוב לתמוך ביושבי ארץ ישראל היושבים בה בפועל. בדומה לכך כותב ר'

56. כתובת קי ע"ב.

57. יעקב-יוסף מפולנאה (לעיל הערה 44), עמ' 154. הרעיון מובא גם בספרו של ר' אלימלך מליז'נסק, **נועם אלימלך**, פולנאה תקס"ד, צילום ירושלים עמ' כא.

58. שניאור-זלמן בן ברוך מלאדי, **תורה אור**, קאפוסט תקצ"ז, פרשת ויצא.

59. שניאור-זלמן בן ברוך מלאדי, **ליקוטי אמרים**, וילנה תר"ס, עמ' קכ.

מנחם-נחום מטשרנוביל: "והאמת הוא שהארץ נקרא ארץ החיים, שחיותו יתברך שם הוא מורגש יותר ויותר מבשאר מקומות".⁶⁰

יחסו של ר' נחמן מברסלב לארץ ישראל – מתברר לנו על-פי סיפור נסיעתו לארץ, המתועד על-ידי תלמידו, ר' נתן: "שמעתי בשמו שאמר קודם שנסע לארץ ישראל, שרוצה לנסוע כדי להשיג חכמה עילאה... ובשביל זה הוא נוסע לארץ ישראל".⁶¹ וכן "ונשמע מפיו הקדוש קודם נסיעתו לארץ ישראל בימי חג הפסח, שאמר שהוא רוצה ליסע לארץ ישראל כדי לקיים שם כל התרי"ג מצוות, לכלול יחד כל המצוות התלויות בארץ עם כל המצוות של חוץ לארץ".⁶² נשים לב לכך, שגם ר' מנחם-נחום מטשרנוביל וגם ר' נחמן – מדברים על ארץ ישראל כעל מקום להתעלות רוחנית, אולם שניהם מתייחסים לארץ ישראל כאל ארץ ישראל הקונקרטי בגבולותיה הגאוגרפיים. זאת – שלא כגישת בעל שפת אמת, שאצלו ארץ ישראל היא מושג מופשט נטול מסגרות גאוגרפיות ולאומיות.

העיון בתורת הגלות והגאולה של בעל שפת אמת – מצריך, לדעתנו, עיון גם בתורת הגלות של ר' אלימלך מליז'נסק, אבי החסידות הפולנית, וכל אדמו"רי חסידות פולין שאבו מתורתו.

נראה שר' אלימלך מעמידנו גם על היבט חיובי של הגלות:

שבעת אשר אנחנו בגלות המר, יש בני-אדם שזוכים לרוח-הקודש בקל יותר מבימי הנביאים, שהיו צריכין השבעות והתבודדות רב כידוע כדי ששיגנו הנבואה ורוח-הקודש.⁶³

המחבר מביא משל למלך, שאוהבו מזמינו לסעוד בביתו. כדי שהמלך ייענה להזמנתו, הוא צריך להרבות בהפצרות ולהכין הכנות רבות. מה שאין כן כשהמלך נמצא במסעותיו והוא עייף: אם רק ימצא מלון נקי, מיד ייכנס לשם.

הנמשל הוא, כשבית המקדש היה קיים, היה צורך במאמצים רבים כדי לזכות ברוח-הקודש. אבל עתה בגלות המר(ה), שגם השכינה בגלות, והיא משתוקקת למצוא מנוחה, אם רק תמצא אדם הנקי מעבירות, מיד תשרה עליו.

דברי ר' אלימלך מליז'נסק על אודות היתרון של השגת רוח-הקודש בגלות – הביאו חוקר מפורסם כמנדל פייקאז', לכתוב את דבריו הבאים:

רבי אלימלך כרבו המגיד ממזריטש, ראה בגלות יתרון רוחני, שקל יותר להשיג בה רוח-הקודש, מאשר בימי הבית. אך נוסף לכך הביע התנגדות נחרצת לדמיונות משיחיים אקוטיים, וצייד בעמדתם הכנועה של ישראל כלפי השלטונות בגלות.⁶⁴

לעומתו, אנו סבורים, שהעיון במשנת הגלות של ר' אלימלך מליז'נסק – מגלה, שאין הוא מתייחס אל הגלות כאל מצב של לכתחילה, ואיננו עושה אידאליזציה של הגלות: הגלות היא כורח-המציאות. אין היא מקום חיובי, אלא מקום הטומאה, הַפֶּךְ הקדושה:

60. מנחם-נחום מטשרנוביל (לעיל הערה 46), עמ' קצו.

61. רבי נתן שטרנהארץ, חיי מוהר"ן, ה, ו, ניו-יורק תשכ"ה.

62. שם.

63. ר' אלימלך מליז'נסק (לעיל הערה 57), כא ע"ב.

64. מ' פייקאז', ההנהגה החסידית, ירושלים תשנ"ט, עמ' 155.

אבל בודאי מי שעומד בחו"ל, דהיינו שהוא עדין לא נתקדש כלל, והוא מלא מחשבות זרות ותאויות וגשמיות, בלתי אפשרי שתעלה תפילתו לפניו יתברך. והנה כשהיו ישראל במצרים – מקום הטומאה, ונתגשמו מאד מחמת צרות עול שעבוד וסבלות מצרים, בלתי אפשרי היה שתעלה צעקתם לפני השי"ת ב"ה. ולכן אמר השי"ת: "וארד להצילו וכי ולהעלותו אל ארץ טובה וכו'". ר"ל שאעלה אותם אל קדושת ארץ ישראל.⁶⁵

ר' אלימלך רואה אפוא את הגלות כמקום, אשר עם ישראל נמצא בו בדיעבד. אף-על-פי שאפשר למצוא בה יתרונות מסוימים, אין היא מציאות חיובית, אלא להפך. יחסו לארץ ישראל הוא כאל הארץ הקונקרטי-המציאותית, אשר יתקיים בה קיבוץ הגלויות, ובה יתגשמו ייעודי הנביאים. ועוד זאת, אחת ממטרות הגלות לפי הגמרא, היא להביא משם גרים.⁶⁶ ר' אלימלך שואל, וכי לשם כך צריכים ישראל לגלות? וכי אין אפשרות, שהגויים יבואו לארץ ישראל להתגיייר? והוא משיב, שהניצוץ הקדוש הפועם בקרבם – מעורר אותם להתגיייר, אולם להביאם לארץ ישראל לשם כך – אין בכוחו של ניצוץ זה. רק כאשר יתבוננו בקדושת עם ישראל, יתגבר ניצוץ זה. לכן הוצרכו ישראל לצאת לגלות.⁶⁷

נראה אפוא, כי הגלות – צורכה של ארץ ישראל היא. מעלתה של ארץ ישראל ניכרת דווקא בגלות, משום שבה ניתן לברר את ניצוצות הקדושה של ארץ ישראל. צריך לגלות – כדי להוציא משם ניצוצות של קדושה. נשים לב לכך שייעוד זה של הגלות – לברר משם ניצוצות של קדושה ולגאלם – נועד לצורך ביטולה של הגלות, ולא לשם קיומה, כהכנה לחיים בארץ ישראל, ולא כדי להשתקע בגלות.

מעניין לציין, שאף שר' אלימלך מליז'נסקי, הנחשב לאבי החסידות הפולנית, והשפעתו רבה – אין היא ניכרת בגישתו של בעל "שפת אמת". האחרון איננו מתייחס לארץ ישראל כאל הארץ המוגדרת בגבולותיה, אשר ישוב אליה עם ישראל מגלותו. בהגותו של בעל "שפת אמת" – ארץ ישראל היא מושג רעיוני וסמלי, שאפשר להגשימו בכל מקום על-אדמות. ההשוואה לכותבים אחרים שנזכרו בסקירתנו – מעלה, שדרכו של ר' אריה-ליב מגור היא יחידאית.

סיכומים ומסקנות

"...גם את זה לעימת זה עשה האלוקים..." [קהלת ז 14]. לעומת כוחות הקדושה עומדים כוחות הטומאה והסטרא אחרא, שאף הם נוצרו על-ידי הבורא. כוחות הרע והקליפה – מעורבים ומצויים בתוך כוחות הקדושה, ולפיכך עולמנו הוא עולם של כאוס וערבוביה: כוחות הטומאה, שאין להם מקורות כוח משלהם – שואבים את עצמתם באמצעות יניקת לשדם של כוחות הקדושה והטהרה. בעולם כאוטי זה, אשר בו מתנגשים כוחות, המעורבים זה בזה – אין ניכרת שום התערבות אלוקית או השגחה עליונה. כשהקב"ה ברא את העולם, הוא לא נהג בו מנהג של יוצר כלי, אשר עם סיום מלאכתו מנתק את קשריו עם יצירתו: העולם הנברא ממשיך להיות מונהג על-ידי הרבש"ע, אולם הנהגה זו נסתרת ואיננה גלויה לעיני הבריות.

בהגותו של בעל שפת אמת – עולם זה הוא עולם, אשר בו הכול מצוי בגלות. עולם, שהמהות

65. ר' אלימלך מליז'נסקי (לעיל הערה 57), לב ע"א וע"ב.

66. בבלי, פסחים פז ע"ב.

67. ר' אלימלך מליז'נסקי (שם), מא ע"א.

האלוקית נעדרת ממנו, הוא עולם של גלות. הגלות בהגותו של מחבר שפת אמת, איננה מקום גאוגרפי, אשר אליו גולים אנשים או עמים, אלא היא מהות מטפיזית, המבטאת עולם שמציאות אלוקים איננה ניכרת בו. בפרק "עיון משווה" שבמאמר זה – ראינו, שאין להשקפה זו יסוד בהגות החסידית בראשית דרכה.

לאור זאת, יש לשאול, האם "תורת הגלות" הזאת היא רעיון מקורי של בעל שפת אמת. נראה לנו, כי הגם שר' אריה-ליב מגור פיתח וביאר רעיון זה, יש לו מקור ואחיזה ברעיון ה"שבירה" הלוריאני. רעיון ה"שבירה" הלוריאני [שתואר כבר לעיל], מלמד, שעם התפזרותם של ניצוצות אלוקיים ונפילתם לעולם הטומאה – נוצר עולם כאוטי, אשר בו ניצוצות קדושה מעורבים בעולם הטומאה והסטרא אחרא. זה עולם, אשר בו ניצוצות אלוקיים נמצאים בגלות, במקום שאיננו מקומם. עולם זה הוא עולם של גלות. כיוון שהניצוצות האלוקיים בגלות, שוב אין דבר בעולם עומד על מקומו ועל תיקונו, והכול – בגלות. בהגותו של בעל שפת אמת – הגלות איננה קשורה למקום מסוים, אלא היא הוויה ומציאות כלל-עולמית. היא מצב, היכול להיות קיים בכל מקום. נראה לנו, שכאן מונח היסוד להשקפת הגלות של בעל שפת אמת. אמור מעתה, כיוון שניצוצות אלוקיים של קדושה גלו ממקומם ושקעו בתהום הטומאה, במחוזות הרע והקליפה, שוב אין העולם מאוזן ומתוקן, והוא שרוי בהוויה של גלות. לפיכך, הגלות היא מהות כלל-עולמית. היא מציאות החובקת זרועות-עולם ואיננה תופעה מקומית. הגלות היא מציאות, אשר בה שרויים טוב ורע בערבוביה, טומאה וטהרה סבוכים זה בזה. בעולם כזה – אין ניכרת מציאות הבורא.

אולם בורא-עולם מעוניין להשיב את הסדר העולמי על כנו, לארגנו באופן שהניצוצות האלוקיים, השבויים במחוזות הקליפה – ישובו למקומם הטבעי, אל מקורם האלוקי. כל זה ייתכן, כאשר יימנע ממחוזות הרע לינוק את לשד חייהם ממקורות הטוב, ואז ממילא יועם כוחם ותיעלם השפעתם. בעולם כזה – תשוב ותתגלה מלכות אלוקים, ותורגש השגחתו בעולם. בעולם זה תיעלם הגלות, והגאולה תתגלה במלוא זוהרה. אל עולם זה נשלח איש ישראל – בפרט, ועם ישראל – בכלל, שגאולת העולם הוא ייעודם. האדם הוא חוליה מקשרת בין העולמות. בהיותו עשוי גוף מן האדמה ונשמה מגנזי מרומים, הוא מייצג את הממד האלוקי על-אדמות. עליו מוטל הייעוד להעלות את התחום הארצי לדרגה רוחנית, היינו, להעלות את עולמנו לשורשו האלוקי. בכך הוא יביא לגילוי התחום האלוקי, המחנה ומפעיל את עולמנו. כדי להגשים ייעוד זה – על האדם להתחבר אל השורש האלוקי המצוי בו. החיבור אל עצמו, אל עצמיותו האלוקית, הוא חיבור אל הנקודה הפנימית האלוקית שבו, וחיבור זה גורם לאור האלוקי להפציע מחביונו ולהאיר על סביבותיו. בלי להתחבר אל הנקודה הפנימית שבו, הרי הוא שוקע לתוך מציאות גשמית, לנפילה אל יצרים ותאוות גופניים, שהם בממשלת הטבע הנסתר. אולם חיבור זה מצריך מאמץ רב והשתדלות להתגבר על הבלי העולם הזה ועל הצרכים הגופניים.

וכאן עלינו לשאול, אם השקפת הגלות והגאולה של בעל שפת אמת היא קוסמופוליטית וחובקת זרועות-עולם, איך זה מסתדר עם שאיפת הדורות לגאולה לאומית משיחית קונקרטי, המעוגנת במקרא ובתפילות?

נראה לנו, שאין סתירה בין המגמות: אין הגאולה הלאומית עומדת בסתירה לגאולה העולמית, אלא משלימה אותה. גאולת ישראל הלאומית היא חלק מגאולת העולם כולו, כפי שמובא ביעודי הנביאים. כשם שכותבים אחרים, שעיקר מעינם נתון לגאולה הלאומית – לא באו לבטל את גאולת העולם כולו, כך בעל שפת אמת: אף שהגותו ועניינו נתונים לגאולה הכלל-עולמית הקוסמית, אין הוא בא לקפח בכך את גאולת עם ישראל בארצו.

